

Karo prievolės normos internalizacijos ribos: privalomosios karo tarnybos vengimas Lietuvos jaunuolių požiūriu

Titas Gabrielius Časas

Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija / General Jonas Žemaitis Military Academy of Lithuania
titasgabrielius.casas@lka.lt
<https://orcid.org/0009-0006-1316-4508>
<https://ror.org/048m2aa35>

Santrauka. Straipsnyje analizuojama, kaip Lietuvos šaukiamojo amžiaus jaunuoliai argumentuoja nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos vengimą ar atidėjimą. Remiantis pusiau struktūruotais giluminiais interviu su 18–26 metų vyrais, kurie buvo įtraukti į karo prievolinkų sąrašus, tačiau tarnybos neatliko, analizuojama, kaip informantai apibrėžia karo prievolę, kokiomis argumentavimo strategijomis pagrindžia sprendimą neatlikti tarnybos ir kaip šie naratyvai atskleidžia karo prievolės normos internalizacijos ribas. Analizėje remiamasi deviacijos neutralizacijos technikų, socialinės anomijos ir vertybių kaitos teorijomis. Informantų pasakojimuose atsiskleidžia, kad jie pripažįsta valstybės teisę organizuoti gynybą ir formalų karo prievolės teisėtumą, tačiau tarnybos atlikimą ne visada suvokia kaip besąlygišką asmeninį moralinį įsipareigojimą. Vengimas pagrindžiamas studijų, profesinės trajektorijos, bendraamžių patirčių, alternatyvaus pilietinio indėlio, institucinio nepasitikėjimo argumentais. Todėl privalomosios karo tarnybos vengimas interpretuojamas kaip fragmentiškos karo prievolės normos internalizacijos raiška, kai teisinis normos pripažinimas nesutampa su jos moraliniu privalomumu teisiniu, moraliniu ir socialiniu normos veikimo lygmenimis.

Raktiniai žodžiai: nuolatinė privalomoji pradinė karo tarnyba, karo tarnybos vengimas, neutralizacijos technika, normos internalizacija, vertybių kaita.

The Limits of Internalising Military Obligation: Military Service Avoidance among Young Men in Lithuania

Abstract. This article analyses how young men of conscription age in Lithuania make sense of avoiding or postponing initial mandatory military service. Based on semi-structured in-depth interviews with men aged 18–26 who had been included on conscription lists and declared fit for service but had not served, the article examines how they understand military obligation, justify non-service, and internalise the norm of military obligation. Drawing on theories of neutralisation techniques, social anomie, and value change, the study shows that informants generally recognise the state's right to organise national defence and the legality of conscription, yet do not always perceive military service as an unconditional personal moral obligation. They justify avoidance by referring to studies, professional trajectories, alternative forms of civic contribution, institutional distrust, and peer experiences. The findings suggest that avoidance reflects a fragmented internalisation of

Received: 19/03/2026. Accepted: 12/09/2026.

Copyright © 2025 Titas Gabrielius Časas. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution Licence, which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

the norm of military obligation: legal recognition of the norm does not necessarily coincide with its moral binding force, revealing discrepancies between the legal, moral, and social dimensions of military obligation.

Keywords: mandatory military service, military service avoidance, neutralisation techniques, norm internalisation, value change.

1. Įvadas

Nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos (NPPKT, arba sutrumpintai – privalomoji karo tarnyba) sugrąžinimas Lietuvoje 2015 m. iš naujo aktualizavo pilietinės pareigos, valstybės saugumo ir individualaus pasirinkimo santykį. Rusijos agresija Ukrainoje, 2022 m. peraugusi į plataus masto invaziją, ir kylanti geopolitinė įtampa regione šį klausimą dar labiau politizavo ir iškėlė į viešąją erdvę. Tarnyba kariuomenėje viešajame diskurse dažnai pristatoma kaip pilietinio įsipareigojimo ir pasiryžimo ginti valstybę išraiška (žr. www.karys.lt). Visgi empiriniai duomenys rodo, kad realybėje bazinį karinį mokymą, suteikiamą NPPKT, išaina tik labai nedidelė dalis pašauktųjų. Antai 2015–2020 m. laikotarpiu pagal karo prievolinkų sąrašą atlikti NPPKT buvo pašaukti 189 325 jaunuoliai, tačiau bazinio karinio mokymo ciklą išėjo tik 20 204, t. y. 10,6 % visų pašauktųjų (Kazlauskienė 2024; 76).

Nuo 2015 m. NPPKT Lietuvoje veikė kaip formali teisinė prievolė, tačiau jos įgyvendinimas buvo grindžiamas ne vien absoliutaus privalomumo principu, bet ir administracine atrankos, atidėjimo ir skirtingų tarnybos atlikimo formų sistema. Iki 2026 m. į karo prievolinkų sąrašus buvo įtraukiami šaukiamojo amžiaus (18–26 m.) vaikinai, o įprasta NPPKT trukmė siekė 9 mėnesius¹. Studentų atveju sistema buvo ypač diferencijuota: į sąrašus patekę aukštųjų mokyklų studentai galėjo stabdyti studijas ir atlikti 9 mėnesių NPPKT, nenutraukdami studijų rinktis jaunesniųjų karininkų vadų mokymus arba studijuodami atlikti tarnybą Krašto apsaugos savanorių pajėgose. Nepasirinkus nė vieno iš šių būdų, tarnyba dėl studijų galėjo būti atidedama, o šaukimas tokiems karo prievolinkams pratęsiamas iki jiems sukaks 26 metai, bet ne ilgiau nei vienerius metus po studijų baigimo (Krašto apsaugos ministerija 2020).

Ši iki reformos veikusi tvarka sociologiškai svarbi todėl, kad karo prievolės taikymas priklausė nuo skirtingo socialinio statuso ir gyvenimo aplinkybių. Tarnyba buvo ne tik įstatymo nustatyta pareiga, bet ir procedūriškai derinama su studijomis, sveikatos būkle, individualiomis aplinkybėmis ar alternatyviomis karinio parengtumo formomis. Dėl to vengiančiųjų karo prievolės argumentai apie studijas, profesinės karjeros pradžią, gyvenimo planų pertrūkį ar sistemos „apeinamumą“ nėra išoriniai šaukimo sistelai, bet artikuliuojami institucinėje aplinkoje, kurioje pati valstybė numatė karo prievolės atidėjimo, derinimo ar kitokio atlikimo galimybes.

¹ Nuo 2026 m. įsigaliojusi šaukimo sistemos pertvarka keičia kai kuriuos šios tvarkos elementus: šaukimas labiau orientuojamas į laikotarpį po mokyklos baigimo, mažinamas bendras šaukimo amžius, o studentų atidėjimo galimybės siaurinamos, ypač tais atvejais, kai į aukštąją mokyklą įstojama jau po įtraukimo į karo prievolinkų sąrašus (Krašto apsaugos ministerija 2024). Kadangi šiame straipsnyje analizuojami duomenys surinkti iki reformos, pagrindinė analizė siejama su iki 2026 m. galiojusia šaukimo tvarka.

Lietuvos mokslininkus, analizuojančius karo tarnybą, dažniau domina motyvacijos tarnauti, kariuomenės institucijos, pilietinio ugdymo ar tarnybos patirčių klausimai (Vileikienė ir kt. 2015; Pocienė 2018; Baltutytė 2019; Kazlauskienė 2024). Naujesni tyrimai šį lauką praplečia šaukimo sistemos organizavimo ir lyginamųjų motyvacijos skirtumų aspektais. Pavyzdžiui, Vidos Česnuitytės, Kairi Kasearu ir Eleri Lillemäe šešių Europos šalių analizė rodo, kad šauktinių motyvacija priklauso nuo šaukimo sistemos modelio, sociodemografinių charakteristikų ir asmeninių vertybių. Lietuva patenka į vidutinės motyvacijos grupę, tačiau pasižymi didesne požiūrių variacija nei kitos šalys (Česnuitytė et al. 2025). V. Česnuitytės Lietuvos šaukimo sistemos analizėje taip pat pabrėžiama, kad šios sistemos veikimą riboja demografinės, jaunimo sveikatos, motyvacijos, lyčių vaidmenų ir finansinės kliūtys (Česnuitytė 2025). Vis dėlto tarnybos vengimas kaip savarankiškas socialinis veiksmas ir sprendimo pagrindimo praktika Lietuvos kontekste išlieka beveik netirtas.

Tarptautiniuose tyimuose karo tarnybos vengimas, atsisakymas ar atidėjimas nagrinėjamas ne tik kaip individualus nenoras tarnauti, bet ir kaip santykis su valstybe, pilietybe, militarizuotu vyriškumu, institucijų teisėtumu ir alternatyviomis moralinio įsipareigojimo formomis. Merav Perez ir Orna Sasson-Levy tyrimai Izraelyje rodo, kad tarnybos vengimas nėra vien individualus nenoras tarnauti: jis taip pat gali atskleisti įtampą tarp privalomosios tarnybos, pilietinio lojalumo ir militarizuoto vyriškumo lūkesčių (Perez and Sasson-Levy 2015). Danieliaus Conway tyrimas apie baltųjų vyrų pasipriešinimą privalomajai karo tarnybai apartheidinėje Pietų Afrikoje panašiai parodo, kad tarnybos atsisakymas gali kvestionuoti ne tik karo prievolę, bet ir valstybės kuriamus pilietinio lojalumo bei „tinkamo vyriškumo“ modelius (Conway 2008).

Kiti tyrimai taip pat rodo, kad šios praktikos skirtinguose nacionaliniuose kontekstuose įgyja nevienodas socialines reikšmes. Livio tyrimas apie Izraelį patvirtina, kad tarnybos vengimo reikšmė priklauso nuo viešojo ir institucinės kalbos konteksto: atsisakymas atlikti karo tarnybą gali būti apibrėžiamas kaip teisėtas pasirinkimas, pilietinės pareigos pažeidimas arba lojalumo valstybei stoka (Livio 2012). Pietų Korėjos tyrimai rodo, kad privalomoji karo tarnyba gali veikti kaip stipriai moralizuota vyriškumo ir pilietiškumo norma. Yezi Yeo analizėje vieši tarnybos vengimo ar netinkamo jos atlikimo atvejai tampa situacijomis, kuriose iš naujo apibrėžiamos „tinkamo“ vyriško pilietiškumo ribos (Yeo 2017). Insook Kwon tyrimas papildoma šią perspektyvą parodydamas, kad atsisakymas tarnauti dėl sąžinės ar politinių įsitikinimų Pietų Korėjoje siejasi su antimilitarizmo, feminizmo ir militarizuoto vyriškumo kritika (Kwon 2013). Europos kontekste šaukimo modelių įvairovė patvirtina, kad privalomoji tarnyba kiekvienoje šalyje nevienodai institucionalizuojama ir siejama su skirtingomis pilietybės, saugumo, socialinės atrankos bei karinio pasirengimo logikomis (Jonsson et al. 2024).

Karo tarnybos atsisakymas kai kuriuose tyimuose analizuojamas kaip sąžinės ar politinės rezistencijos klausimas (Flyghed 2023), tačiau šiame straipsnyje svarbesnė ne atviro atsisakymo, o kasdienio tarnybos atidėjimo ir pagrindimo logika. Šių tyrimų kontekste Lietuvos atveju matoma vengimo forma, kai formalus karo prievolės pripažinimas derinamas su administracinių galimybių naudojimu ir pirmenybe individualioms gyvenimo trajektorijoms.

Todėl NPPKT vengimas analizuojamas kaip socialiai ir naratyviai įprasminama praktika, kai susikerta teisinė prievolė, moralinis įsipareigojimas, socialinis spaudimas ir individualios gyvenimo trajektorijos. Straipsnyje keliamas klausimas, ar analizuotos jaunų vyrų grupės pasakojimuose NPPKT veikia kaip visiškai internalizuota socialinė norma, ar veikiau kaip formali teisinė prievolė, kurios moralinis privalomumas išlieka sąlyginis, situacinis ir fragmentiškas.

Straipsnis labiau atliepia deviacijos sociologijos problematiką, nes parodo, kad neutralizacijos technikos gali veikti ne tik kaip kaltės dėl normos pažeidimo mažinimo mechanizmai, bet ir kaip pasirinkimo pagrindimo praktikos, kai pati norma nėra patiriama kaip besąlygiškas moralinis imperatyvas.

2. Karo prievolės vengimas, neutralizacija ir normos internalizacijos ribos

Analizėje keliamas klausimas yra ne vien tai, kodėl jaunuoliai neatlieka privalomosios karo tarnybos, bet ir kaip jie pagrindžia šį sprendimą tada, kai pati tarnyba formaliai pripažįstama kaip valstybės nustatyta pareiga. Šiai problemai aiškinti pasitelkiamos trys teorinės perspektyvos. Neutralizacijos technikų teorija leidžia analizuoti, kaip pateisinamas normos pažeidimas ir kokią moralinę įtampą tokie pateisinimai suponuoja. Anomijos perspektyva padeda apmąstyti situaciją, kai normos privalomumas nėra savaime suprantamas, o jos pažeidimas nebūtinai suvokiamas kaip aiški deviacija. Vertybių kaitos perspektyva leidžia įvertinti, kaip individualių gyvenimo projektų, saviraiškos ir profesinio tęstinumo svarba gali silpninti kolektyvinės pareigos moralinį autoritetą. Kartu šios perspektyvos leidžia NPPKT vengimą analizuoti kaip fragmentiškos karo prievolės normos internalizacijos raišką.

Deviacijos neutralizacijos technikų teorija (Sykes and Matza 1957) siekia paaiškinti, kaip individai pateisina normų pažeidimus neprarasdami ryšio su dominuojančia normatyvine tvarka. Viena pagrindinių šios teorijos prielaidų yra ta, kad deviacinis elgesys vyksta ne už normatyvinės sistemos ribų, bet jos viduje. Individai paprastai pripažįsta galiojančias normas, tačiau tam tikromis aplinkybėmis pasitelkia racionalizacijos strategijas – atsakomybės neigimą, žalos neigimą, aukos neigimą, smerkiančiųjų pasmerkimą ar lojalumą aukštesniems autoritetams. Taikant šias strategijas galima laikinai suspenduoti normos privalomumą ir pateikti savo veiksmus kaip nulemtus išorinių aplinkybių, konkuruojančių įsipareigojimų ar institucinio neteisingumo (Sykes and Matza 1957).

Taip pat vienas iš esminių šios teorijos elementų yra moralinė įtampa: neutralizacijos technikos laikomos mechanizmu, padedančiu sumažinti kaltės jausmą, kylantį dėl normos pažeidimo. Taigi deviacijos neutralizacija paradoksaliai patvirtina pačios normos egzistavimą. Tačiau ši teorinė schema remiasi prielaida, jog pažeidžiamos normos turi pakankamą moralinį autoritetą, kad jų pažeidimas reikalautų pateisinimo. Teorijos autoriai neaptaria situacijos, kai normos moralinis autoritetas yra fragmentiškas arba ribotai internalizuotas socialinėje struktūroje. Tokiu atveju kyla klausimas, ar neutralizacija vis dar veikia kaip kaltės mažinimo mechanizmas, kai normos pažeidimas nėra lydimas aiškos moralinės įtampos, ar įgauna kitokią funkciją, pavyzdžiui, tampa alternatyvaus vertybinio pagrindo artikuliacijos priemone.

Ši teorinė schema svarbi analizei todėl, kad leidžia klausti ne tik kokiomis priemonėmis individai pateisina normos pažeidimą, bet ir ką tokių pateisinimų pobūdis sako apie pačios normos internalizacijos socialinėje struktūroje statusą.

Normų stabilumas sociologijoje dažnai siejamas su jų institucionalizacija. Emile'is Durkheimas anomiją apibrėžė kaip situaciją, kai staigių arba kardinalių socialinių pokyčių metu silpnėja reguliuojančios normos ir atsiranda normatyvinis neapibrėžtumas. Tokią situaciją jis taikliai įvardijo kaip socialinę anomiją (Durkheim 1964 [1893]; Gavėnaitė 2008). Tokiose socialinėse struktūrose esantiems individams gali būti sunku suvokti, kokie elgesio standartai yra privalomi ar sektini.

Šią perspektyvą išplėtojo Robertas K. Mertonas (1997 [1938]), anomiją siedamas su įtampa tarp kultūrinių tikslų ir institucionalizuotų priemonių jiems pasiekti. Ši perspektyva leidžia karo prievolės vengimą sieti ne tik su individualiu sprendimu, bet ir su normatyvinio reguliavimo neapibrėžtumu: kai teisinė prievolė nėra aiškiai internalizuota kaip moralinis imperatyvas, jos nevykdymas gali būti suvokiamas ne kaip akivaizdus normos pažeidimas, bet kaip viena iš prisitaikymo prie dviprasinės norminės situacijos formų. Todėl R. K. Mertono perspektyva čia svarbi ne tiek siekiant tiesiogiai klasifikuoti tarnybos vengimą kaip konkrečią adaptacijos strategiją, kiek parodyti situaciją, kurioje normos privalomumas nėra savaime suprantamas.

Normos internalizacija taip pat glaudžiai susijusi su platesniais vertybiniais pokyčiais visuomenėje. Vertybių kaitos teorijoje (Abramson and Inglehart 1995) teigiama, kad ekonominio saugumo didėjimas skatina tolygų visuomenės perėjimą nuo materialistinių vertybių – orientuotų į fizinį saugumą ir ekonominį stabilumą – prie postmaterialistinių vertybių, pabrėžiančių saviraišką, individualų pasirinkimą ir gyvenimo kokybę. Vakarų Europos šalyse ir JAV šis vertybinis poslinkis Ronaldo Ingleharto teorijoje siejamas su pokario ekonominio saugumo stiprėjimu ir XX a. pabaigos kartų kaita. Lietuvos atveju šie procesai klostėsi kitokiame istoriniame kontekste, susijusiame su posovietine transformacija, Nepriklausomybės įtvirtinimu ir integracija į Vakarų institucijas. Rūtos Žiliukaitės tyrimas, paremtas 1990–2005 m. Europos vertybių tyrimo ir Pasaulio vertybių tyrimo duomenimis, rodo, kad kartų skirtumai Lietuvoje yra viena vertybinės kaitos dimensijų, susijusių su XX a. modernizacijos procesais ir poslinkiu nuo tradicinių link sekuliarių-racionalių vertybių (Žiliukaitė 2007). Aida Savicka, analizuodama 1990, 1999, 2005 ir 2008 m. vertybių tyrimų duomenis, postmaterialiųjų vertybių raidą Lietuvoje vertina atsargiau: šios orientacijos nėra aiškiai susiformavusios kaip stabili vertybių sistema ir jautriai reaguoja į socialinio, politinio bei ekonominio netikrumo sąlygas (Savicka 2015).

Postmaterialistinis vertybinis pagrindas gali turėti reikšmingų pasekmių kolektyvinių pareigų suvokimui. Kai individai labiau orientuojasi į saviraišką ir asmeninius gyvenimo projektus, kolektyvinės prievolės, kaip antai karo tarnyba, gali būti vertinamos žvelgiant iš individualių prioritetų perspektyvos. Tokiu atveju jų moralinis privalomumas nebūtinai yra savaime suprantamas, o jų vykdymas mažiau sureikšminamas ir laikomas viena iš kelių alternatyvų.

Vertybių kaitos perspektyva tiriant šių dienų jaunų žmonių apsisprendimus turėtų būti pasitelkiama kaip interpretacinė prielaida, o ne kaip griežta kartų klasifikavimo schema. Ji

leidžia analizuoti, kaip individualių gyvenimo projektų, profesinio tęstinumo ir saviraiškos svarba gali silpninti kolektyvinės prievolės moralinį autoritetą.

Atsižvelgiant į aptartas teorines perspektyvas, NPPKT vengimas pirmiausia gali būti traktuojamas kaip praktika, kurioje susikerta teisinė prievolė, moralinis įsipareigojimas ir socialinis spaudimas. Fragmentiška karo prievolės normos internalizacija čia suprantama kaip tokia normos veikimo būseną, kai jauni šauktiniai pripažįsta karo prievolės formalų teisėtumą ir valstybės teisę organizuoti gynybą, tačiau tarnybos atlikimo nelaiko besąlygišku asmeniniu moraliniu įsipareigojimu.

Ši samprata leidžia atskirti kelis normos veikimo lygmenis. Socialinių normų tyrimuose pabrėžiama, kad normos poveikis priklauso ne tik nuo jos formalaus pripažinimo, bet ir nuo socialinių lūkesčių, kitų elgesio suvokimo ir normos tapimo asmeniniu moraliniu įsipareigojimu (Bicchieri 2017; Cialdini, Reno and Kallgren 1990; Schwartz 1977). Todėl svarstant jaunų žmonių vengimą vykdyti karo prievolę svarbu ne tik tai, ar ši prievolė pripažįstama teisėta, bet ir kokių lygmeniu ji įpareigoja: kaip teisinė taisyklė, kaip socialinis lūkestis ar kaip vidinis moralinis „privalau“. Kai šie lygmenys nesutampa, karo prievolės norma negali būti apibūdinama vien kaip stipri arba silpna; ji veikiau veikia fragmentiškai, priklausomai nuo situacijos, socialinės aplinkos ir konkuruojančių gyvenimo įsipareigojimų.

Analizuodami Lietuvos jaunų žmonių atsakymą vykdyti karo prievolę pirmiausia apžvelgsime, kaip informantai apibrėžia pačią NPPKT normą; antra, kokiomis strategijomis pagrindžia sprendimą vengti tarnybos, ją atidėti ar derinti su kitais gyvenimo projektais; trečia, kaip šios strategijos susijusios su platesniu normatyviniu ir vertybiniu kontekstu.

3. Metodologija

Tyrimas grindžiamas kokybine tyrimo strategija, leidžiančia analizuoti, kaip su šaukimo sistema susidūrę jauni vyrai apibrėžia privalomąją karo tarnybą ir pagrindžia jos neatlikimą. Empirinę medžiagą sudaro 8 pusiau struktūruoti giluminiai interviu su 21–26 metų Lietuvos pilietybę turinčiais vyrais, kurie buvo įtraukti į karo prievolinkų sąrašą, buvo pripažinti mediciniškai tinkamais tarnybai, tačiau iki duomenų rinkimo nebuvo atlikę nei NPPKT, nei kitos rūšies karo tarnybos². Tai buvo jauni vyrai, kurių santykis su karo prievole formavosi ne hipotetiškai, o susidūrus su konkrečia šaukimo procedūra, galimybėmis atidėti tarnybą ir praktiniu sprendimu dėl tarnybos atlikimo. Visi informantai tyrimo metu gyveno Vilniuje. Išsilavinimo lygis svyravo tarp vidurinio ir antrosios pakopos aukštojo universitetinio, o paties tyrimo metu dalyvavusieji buvo baigę aukštąją mokyklą arba joje studijavo. Dauguma atvejų informantai naudojo savo studento statusu, kad atsidėtų NPPKT, tačiau pasitaikė ir atvejų, kai tarnybos vengta kitais būdais (pavyzdžiui, sąmoningai vilkinant dokumentų siuntimą į Karo prievolės ir komplektavimo skyrių).

² Empiriniai duomenys surinkti autoriaus rengiant Vilniaus universiteto sociologijos magistro baigiamąjį darbą „Privalomosios karo tarnybos suvokimas ir tarnybos vengimo patirtys tarp šaukiamojo amžiaus jaunuolių“ (Časas 2025; darbo vadovė dr. Jolanta Aleknevičienė).

Interviu buvo transkribuoti, anonimizuoti ir koduoti naudojant *MAXQDA24* programą. Duomenys analizuoti remiantis teminės analizės principais (Braun and Clarke 2006). Kodavimas orientuotas į tai, kaip informantai apibrėžia karo prievolės normą, kokiais argumentais pagrindžia tarnybos neatlikimą ir kaip šie argumentai susiję su teisiniu, moraliniu bei socialiniu normos veikimo lygmenimis.

4. Teisinis pripažinimas ir moralinio įpareigojimo ribos

Interviu medžiaga pirmiausia leidžia matyti, kaip informantai apibrėžia privalomosios karo tarnybos reikšmę. Nors dauguma jų pripažįsta, kad valstybė turi teisę organizuoti gynybą ir palaikyti karinę sistemą, ši institucija jų pasakojimuose retai įgyja aiškiai moralinį vaidmenį. Tarnyba dažniausiai apibūdinama kaip institucinė ar administracinė prievolė, su kuria individas susiduria kaip su viena iš daugelio gyvenimo aplinkybių, reikalaujančių sprendimo.

Daugelio informantų pasakojimuose atsiskleidžia gana neutralus santykis su pačia karo tarnybos idėja. Jie dažniausiai neprieštarauja pačiam principui, kad valstybė turi turėti gynybos sistemą ar kad piliečiai gali būti įtraukiami į jos veikimą: „kiekviena valstybė turi turėti kariuomenę, gerai, kad turi, ir manau, kad šiais laikais ją reiktų stiprinti“ (7 Informantas). Tačiau net ir tokiose refleksijose tarnybos atlikimas nebūtinai suvokiamas kaip savaime suprantama pilietinė pareiga. Priešingai – informantai dažnai kalba apie tarnybą kaip apie galimybę ar situaciją, kurią reikia įvertinti atsižvelgiant į individualias gyvenimo aplinkybes, planus ir prioritetus.

Informantų pasakojimuose tarnyba taip pat dažnai įtraukiama į platesnį gyvenimo sprendimų kontekstą. Ji vertinama kaip viena iš galimų gyvenimo trajektorijų, kurią reikia suderinti su kitais svarbiais pasirinkimais, pavyzdžiui, studijomis ar profesinės karjeros pradžia. Tarnyba šiame kontekste gali būti suvokiama kaip potencialus šios trajektorijos pertrūkis, kuris gali turėti pasekmių akademinėi ar profesinei veiklai: „tie devyni mėnesiai [tarnybos] man atrodo, kad man labai kirstų per karjerą“ (8 Informantas). Šiuo požiūriu tarnyba vertinama ne kaip besąlygiška kolektyvinė pareiga, o kaip pasirinkimas, kurį tenka derinti su kitais, informantams svarbesniais gyvenimo projektais.

Informantų pasakojimuose karo tarnyba iki šaukimo momento jiems atrodė gana abstrakti ar tolima institucija. Ji egzistavo kaip bendras visuomeninis faktas, tačiau nebuvo suvokiama kaip asmeniškai aktuali pareiga: „jeigu aš, pavyzdžiui, būčiau žinojęs <...> kad man, anksčiau ar vėliau vis tiek reikės nueiti [tarnauti], aš būčiau nuėjęs į jaunųjų karininkų vadų mokymus“ (6 Informantas). Tik gavus pranešimą apie įtraukimą į karo prievolinių sąrašą ši institucija tampa konkrečia gyvenimo situacija, reikalaujančia sprendimo. Tai rodo, kad iki realaus šaukimo tarnyba daugeliui informantų nėra nuolat veikianti moralinė norma, o tampa aktuali tik tada, kai virsta konkrečia gyvenimo situacija, reikalaujančia praktinio sprendimo. Informantų sprendimas dažniausiai formuojasi ne iš anksto turimos moralinės pozicijos pagrindu, o per praktinį svarstymą, susijusį su konkrečiomis gyvenimo aplinkybėmis ir planais.

Kai kurie informantai išreiškia santūriai kritišką požiūrį į valstybės institucijas. Kritika dažniausiai siejama su Lietuvos kariuomene, tarnybos organizavimu, šauktinių sistema ir Karo

prievolės įstatymu: „jų yra kaltė ir jie patys nukentėjo dėl to, kad aš nenuėjau į tarnybą. <...> reikėjo sudaryti lūkestį, kad aš vis tiek turėsiu eiti“ (6 Informantas). Ši kritika nebūtinai reiškia radikalų valstybės valdžios institucijų ar mechanizmų nepripažinimą ar politinį protestą, tačiau gali turėti įtakos tam, kaip suvokiamas karo prievolės normatyvinis pagrįstumas. Valstybė tokiuose pasakojimuose kartais pasirodo kaip institucinis reguliuotojas, kuris nustato taisykles, tačiau nebūtinai kaip bendruomenė, su kuria individas jaučia stiprų tapatinimosi ryšį. Šitaip išryškėja pirmasis fragmentiškos internalizacijos aspektas: formalus karo prievolės pripažinimas nebūtinai sutampa su jos moraliniu įpareigojančiu pobūdžiu.

5. Moralinis santykis su tarnybos vengimu

Informantų pasakojimuose sprendimas vengti tarnybos dažniausiai nepateikiamas kaip kaltę, gėdą ar aiškią moralinę dilemą keliantis pasirinkimas. Jei karo prievolė būtų visiškai internalizuota kaip moralinė pareiga, jos neatlikimas turėtų kelti stipresnę moralinę įtampą.

Visgi interviu analizė rodo, kad informantų pasakojimuose tokia moralinė įtampa dažniausiai nepasireiškia: „nesigailiu ir sprendimo nekeisiu ir <...> savanoriškai neužsirašysiu“ (1 Informantas). Sprendimas vengti tarnybos paprastai pristatomas kaip racionalus pasirinkimas, kylantis iš konkrečių gyvenimo aplinkybių, prioritetų ir jau pradėtų gyvenimo projektų. Šiose refleksijose vengimas apibūdinamas ne kaip aiškus normos pažeidimas, o kaip sprendimas, kylantis iš poreikio derinti skirtingus tikslus ir įsipareigojimus.

Informantai pabrėžia, kad jų sprendimas nėra nukreiptas prieš valstybę ar visuomenę, o veikiau susijęs su asmeniniais prioritetais ir praktiniais svarstymais. Kartu jie linkę save pateikti kaip dorus, įstatymų besilaikančius ir prie valstybės gerovės prisidedančius piliečius, todėl vengimas jų pasakojimuose neįprasminamas kaip priešiškusis valstybei ar visuomenei. Svarbu ir tai, kad vengimas informantų pasakojimuose nėra siejamas su patriotizmo atmetimu. Priešingai, kai kurie jų patriotizmą apibrėžia kaip bendrumo, atsakomybės ir priklausymo politinei bendruomenei jausmą:

[patriotizmas] tave vienija su daugiau žmonių, su kuriais tu gyveni ten tam pačiam mieste, toj pačioj valstybėj, ir kažkokį vat jausmą, bendrumą su jais suteikia, ir kad jūs visi kartu galite kažką kurt, daryt ir taip pat ten nešiukšlinti vienas kitam ir taip toliau. (3 Informantas)

Ši citata svarbi ne tiek kaip patriotizmo liudijimas apskritai, kiek kaip ženklas, kad tarnybos vengimas informantų nėra tapatinamas su atsiribojimu nuo tautinės bendruomenės.

Informantų pasakojimuose atpažįstamas ir galimas neigiamas visuomenės vertinimas tarnybos vengimo klausimu. Kai kurie jų pripažįsta, kad viešajame diskurse tarnybos vengimas gali būti vertinamas neigiamai arba siejamas su pilietinės pareigos nevykdymu. Vis dėlto ši kritika jų pasakojimuose retai pasirodo kaip stiprus moralinis spaudimas. Informantai dažniausiai suvokia tokius vertinimus kaip bendrą viešosios nuomonės foną, tačiau jie nebūtinai laikomi asmeniškai įpareigojančiais ar keliančiais realius kaltės ar atsakomybės jausmus: „dėl spaudimo jaučiuosi blogai, bet <...> tas spaudimas yra papildoma bloga lemtis tiesiog“ (1 Informantas). Taigi viešasis diskursas apie NPPKT kaip pilietinę pareigą informantų refleksijose yra

atpažįstamas, tačiau jis neveikia kaip stipriai internalizuota individualų elgesį reguliuojanti norma.

Informantų pasakojimuose taip pat atsiskleidžia, kaip jie apibrėžia savo atsakomybę ir „pilietinę vertę“ valstybės ar visuomenės atžvilgiu. Nors dauguma informantų pripažįsta, kad valstybės gynyba yra svarbus klausimas, jie dažnai nemano, kad ši atsakomybė būtina turi būti realizuojama būtent atliekant privalomąją karo tarnybą. Vietoj to kai kurie jų pabrėžia, kad pilietinis indėlis gali pasireikšti ir kitomis formomis, nebūtinai atliekant karo tarnybą. Tokiuose svarstymuose atsiranda platesnis pilietiškumo supratimas, kuriame svarbų vaidmenį atlieka ne tik karo tarnyba, bet ir profesinė veikla, ekonominis indėlis ar dalyvavimas visuomeniniame gyvenime. Kaip teigė vienas iš informantų: „aš išivaizduočiau tarnybą <...> arba priverstinį dalyvavimą kažkokioje kitoje srityje valstybės labui. Jis man dar labiau patiktų“ (1 Informantas). Informantai kartais teigia, kad jų pasirinktos studijos ar profesija taip pat gali būti laikomos būdu prisidėti prie visuomenės gerovės. Todėl tarnybos vengimas nėra pristatomas kaip atsisakymas prisidėti prie valstybės ar visuomenės gerovės, bet veikiau kaip argumentacija, kad egzistuoja daugybė kitų, informantams priimtinesnių būdų būti pilietiškiems.

Šis bei kiti argumentai leidžia suprasti, kodėl informantų pasakojimuose NPPKT vengimas nepristatomas kaip moralinė problema. Jei pilietinis indėlis gali būti suvokiamas įvairiomis formomis, privalomoji karo tarnyba informantų sąmonėje neįgyja išskirtinės moralinės pozicijos. Tokiu atveju sprendimas jos nevykdyti gali būti interpretuojamas kaip vienos iš galimų pilietinio dalyvavimo formų atsisakymas, bet ne kaip visiškas pilietinės atsakomybės atmetimas.

Be to, kai kurie informantai pabrėžia, kad jų sprendimas vengti tarnybos nėra galutinis ar absoliutus. Jie kartais kalba apie galimybę ateityje prisidėti prie valstybės gynybos kitomis formomis arba apie tai, kad jų sprendimas gali keistis priklausomai nuo geopolitinės ar saugumo situacijos:

manau [karo Lietuvoje atveju] bandyčiau likti Lietuvoje ir, ir žodžiu eiti į kariuomenę, jeigu tai yra būdas padėti. Tai ar čia yra prievolė ir tarnyba, tikriausiai ne, bet invazijos metu aš mėginčiau prisidėti. (5 Informantas)

Tokios refleksijos rodo, kad informantų santykis su karo prievole nėra kategoriškai neigiamas, bet veikiau situacinis ir priklausantis nuo geopolitinio ir asmeninio konteksto.

Taigi tarnybos vengimas informantų pasakojimuose retai pateikiamas kaip kaltę kelianti moralinė dilema. Moralinis išpareigojimas nėra paneigiamas apskritai, bet dažnai peradresuojamas į alternatyvias pilietinio indėlio formas, profesinę veiklą, studijas ar galimą kitokių indėlių į gynybą tiesioginės grėsmės atveju.

6. Neutralizacijos strategijos

Nors informantų pasakojimuose tarnybos vengimas dažniausiai neiškyla kaip moralinė problema, jų argumentacijoje vis dėlto atsiranda strategijų, leidžiančių įprasminti ir pateisinti šį pasirinkimą. Šios strategijos nėra vienodos: kai kurios jų artimos klasikinėms deviacijos neutralizacijos technikoms (Sykes and Matza 1957), o kai kurios veikiau žymi alternatyvaus

normatyvumo konstravimą, kai pilietinis įsipareigojimas perkeliamas iš privalomosios karo tarnybos į kitas veiklos formas. Interviu ypač išryškėjo dvi argumentavimo kryptys: lojalumas alternatyvioms vertybėms ir smerkiančiųjų pasmerkimas. Pirmoji dažniau susijusi su alternatyvaus pilietinio indėlio konstravimu, antroji — su klasikinėje neutralizacijos teorijoje aprašoma smerkiančiųjų pasmerkimo logika.

Lojalumas alternatyvioms vertybėms dažniausiai pasireiškia kaip pirmenybės studijoms, profesinei karjerai ar kitiems gyvenimo projektams teikimas. Kai kuriais atvejais tarnybos atidėjimas pristatomas kaip strateginis pasinaudojimas turimomis institucinėmis galimybėmis: „pasinaudojau savo kaip studento statusu, <...> kad aš atidėčiau tą karo tarnybą“ (2 Informantas). Kitose refleksijose akcentuojama į studijas ar karjerą jau investuoto laiko vertė: „nes tai mane pastato į labai nepatogią padėtį, nes aš 5 metus sunkiai ir kantriai mokiausi <...> ne dėl to, kad po to nueičiau į tarnybą ir žengčiau žingsnį atgal“ (6 Informantas). Tokiuose svarstymuose tarnyba nėra atmetama kaip institucija ar principas, tačiau konkrečiame gyvenimo etape vertinama kaip mažiau svarbi nei pradėta akademinė ar profesinė karjera.

Ši argumentavimo strategija pagrindžia sprendimą vengti tarnybos perkeltant lojalumą į kitus vertybinius įsipareigojimus. Studijos, profesinė veikla ar savirealizacija pristatomos kaip socialiai prasmingi pasirinkimai, galintys turėti vertę ne tik individui, bet ir visuomenei: „Jo, aš jaučiuos *fine*, nes aš manau, mes galime pasitarnaut savo valstybei geresniais būdais“ (7 Informantas). Todėl tarnybos neatlikimas čia pateikiamas ne kaip atsakymas prisidėti prie visuomenės, bet kaip pilietinio indėlio perkėlimas į informantams priimtinesnes veiklos formas.

Antroji neutralizacijos strategija – smerkiančiųjų pasmerkimas – pasireiškia kritišku požiūriu į valstybės institucijas ar karo prievolės sistemą: „Bet aš manau, ta bent jau šauktinių sistema yra absoliučiai nelogiška“ (4 Informantas). Ši argumentavimo kryptis artimesnė klasiškai neutralizacijos sampratai, nes atsakomybė už tarnybos neatlikimą iš dalies perkeliama į institucijų veikimo trūkumus, šaukimo sistemos neteisingumą ar neefektyvumą. Laikomasi kritinės nuostatos – abejojama šauktinių sistemos organizavimo principais ir jos santykiu su platesne saugumo politika.

Tokia kritika dažniausiai nėra radikali ar kategoriška. Informantai retai tiesiogiai atmeta valstybės institucijas ar karo prievolės idėją apskritai, nors pavieniais atvejais pasirodo ir radikalesnė, su pacifistinėmis nuostatomis susijusi karo struktūrų kritika: „<...> aš tiesiog iš esmės nepalaikau jokių karinių struktūrų. Ir jo, esu prieš tai vienareikšmiškai“ (3 Informantas). Dažniau pasirodo santūrus skepticizmas dėl konkrečių institucinių sprendimų ir veikimo principų. Šitaip smerkiančiųjų pasmerkimas perkelia diskusiją iš individualaus elgesio į institucinės tvarkos lygmenį ir silpnina individualaus normos pažeidimo akcentą.

Interviu medžiagoje beveik nepasirodė jokios kitos klasikinėje deviacijos neutralizacijos teorijoje aprašytos racionalizacijos formos, pavyzdžiui, žalos neigimas ar atsakomybės perkėlimas atsitiktinėms aplinkybėms. Informantai nelinkę teigti, kad jų sprendimas neturi poveikio valstybės saugumui arba kad jie apskritai neturi pasirinkimo. Tai rodo, kad jų argumentacija labiau orientuota ne į žalos minimizavimą ar atsakomybės paneigimą, bet į

pasirinkimo pagrindimą alternatyvių vertybinių prioritetų ir fragmentiškai internalizuotos normos kontekste.

Taigi neutralizacijos strategijos informantų pasakojimuose veikia ne vien kaip normos pažeidimo pateisinimas. Smerkiančiųjų pasmerkimas leidžia tarnybos vengimą grįsti institucine kritika, o lojalumas alternatyvioms vertybėms – studijų, profesinės veiklos ar kitų socialiai prasmingų veiklų prioritetu. Ši skirtis svarbi fragmentiškos internalizacijos argumentui: informantai nebūtinai atmeta pareigą valstybei ar visuomenei, bet kvestionuoja NPPKT kaip vienintelę ar besąlygiškai privalomą šios pareigos realizavimo formą.

7. Tarnybos vengimo socialinė normalizacija

Be individualių racionalizacijų, galima atsekti platesnį socialinį kontekstą, kuriame susidaro informantų sprendimai. Daugelis jų turi gana aiškų supratimą apie skirtingus būdus, kuriais galima atidėti tarnybą ar jos išvengti, nes tokia informacija cirkuliuoja tarp draugų, pažįstamų ir kitų bendraamžių. Informantų pasakojimuose taip pat atsiskleidžia gana neigiami artimiausios aplinkos įspūdžiai apie kariuomenę ir tarnybą joje: „Šiaip nei vienas žmogus aplink mane nesakė, kad eik [atlikti tarnybos], visi sakė, neik“ (3 Informantas). Informantai dažnai mini kitų žmonių patirtis, kurios tampa svarbiais orientyrais svarstant apie savo pasirinkimus: „Iš to paties žmogaus atsiliepimas apie kitą pažįstamą, kuriam nušalo pirštas per vieną tokių misijų ir teko amputuoti pirštą. Labai prasta reklama norėti eiti tarnauti“ (5 Informantas).

Šios socialinės patirtys rodo, kad tarnybos vengimas informantų aplinkoje nėra suvokiamas kaip izoliuotas ar išskirtinis sprendimas. Kai kurie informantai pasakoja apie draugus ar pažįstamus, kurie taip pat susidūrė su šaukimu ir priėmė panašius sprendimus: „Tai aš nenorėjau tarnauti, aš norėjau studijuoti ir visi mano pažįstami lygiai taip pat darė. Tai yra vengė tarnybos“ (2 Informantas). Tokiose situacijose kitų žmonių patirtys tampa orientyru, padedančiu įvertinti galimas reakcijas į šaukimą. Todėl vengimas artimoje socialinėje aplinkoje pasirodo ne kaip aiškiai stigmatizuotas elgesys, o kaip viena iš galimų ir bent iš dalies suprantamų pasirinkimo formų.

Socialinė aplinka šiuo atveju veikia ne tik kaip informacijos šaltinis, bet ir kaip normatyvinis kontekstas. Kai bendraamžių aplinkoje tarnybos vengimas nėra laikomas neįprastu ar stipriai smerkiamu elgesiu, toks pasirinkimas tampa lengviau svarstomas ir socialiai priimtinesnis. Tokios praktikos socialinė normalizacija gali būti suprantama kaip procesas, kuriame individualūs sprendimai tampa priimtinesni per socialinių tinklų ir bendraamžių patirčių sklaidą (Granovetter 1978).

Socialiniai tinklai veikia ir pačios karo prievolės interpretaciją. Kai artimoje aplinkoje matomos skirtingos reakcijos į šaukimą – tiek tarnybos atlikimas, tiek jos vengimas ar atidėjimas – NPPKT ima atrodyti mažiau apibrėžta. Normos moralinį imperatyvą taip pat gali silpninti neigiami artimųjų ar pažįstamų įspūdžiai apie tarnybą kariuomenėje: „kaip ir pats sakiau apie tuos girdėtus anekdotus iš sovietinės kariuomenės, žinai, kur tokia, vos ne, kalėjimo kultūra yra“ (3 Informantas). Tokiose situacijose karo prievolė pasirodo ne kaip besąlygiškai privaloma norma, o kaip vienas iš kelių galimų sprendimų.

Taigi artima socialinė aplinka veikia kaip informacijos ir normatyvinio vertinimo kontekstas. Bendraamžių patirtys ir žinios apie atidėjimo ar vengimo galimybes padeda suprasti tarnybos vengimą kaip socialiai įmanomą ir bent iš dalies toleruotiną pasirinkimą. Taip išryškėja trečiasis fragmentiškos internalizacijos aspektas: artimoje aplinkoje normos spaudimas nėra pakankamai stiprus, kad vengimas būtų patiriamas kaip aiškiai stigmatizuotas elgesys.

8. Diskusija

Analizuotuose pasakojimuose karo prievolės norma skirtingais lygmenimis veikia nevienodai. Teisiniu ir instituciniu lygmeniu ji dažniausiai pripažįstama, tačiau moralinis jos privalomumas išlieka sąlyginis, o socialinis spaudimas priklauso nuo artimos aplinkos vertinimų.

Šiuo požiūriu Lietuvos atvejis papildo karinės tarnybos vengimo, atsisakymo ir atidėjimo tyrimus. Skirtingai nei atviro politinio atsisakymo, atsisakymo tarnauti dėl sąžinės ar viešai moralizuotų tarnybos vengimo atvejų analizėse, čia matoma kasdieniška, administraciškai ir biografiškai pagrindžiama vengimo forma (Livio 2012; Perez and Sasson-Levy 2015; Yeo 2017; Flyghed 2023). Ji išryškina situacijas, kai karo prievolė formaliai pripažįstama, tačiau jos atlikimas derinamas su pirmenybės individualioms gyvenimo trajektorijoms teikimu, alternatyvaus pilietinio indėlio sampratomis ir artimos aplinkos normalizuojančiu poveikiu. Toks atvejis taip pat dera su palyginamaisiais šaukimo sistemų tyrimais, rodančiais, kad privalomoji tarnyba skirtingose Europos šalyse institucionalizuojama nevienodai ir siejama su skirtingomis pilietybės, saugumo, socialinės atrankos bei karinio pasirengimo logikomis (Jonsson et al. 2024).

Ši interpretacija taip pat papildo motyvacijos atlikti šauktinių tarnybą tyrimus. V. Česnuitytės tyrimai apie karinės prievolės tarnybą pabrėžia, kad šiuolaikinė tokios tarnybos motyvacija vis labiau siejama su asmeniniais tikslais, įgūdžių įgijimu, išsilavinimu, autonomija ir teisingumo pojūčiu šaukimo sistemoje (Česnuitytė et al. 2025). Pirmiau aptarta šauktinių argumentacija rodo kitą tos pačios problemos pusę: kai tarnyba nesusiderinama su asmeniniais tikslais arba nėra patiriama kaip individualiai prasminga, jos neatlikimas gali būti pagrindžiamas pasitelkiant argumentus, suteikiančius pirmenybę studijoms, profesinei trajektorijai ar alternatyviam pilietiniam indėliui, ir institucinio nepasitikėjimo kritiką.

8.1. Neutralizacijos ir pagrindimo funkcija fragmentiškos internalizacijos kontekste

Klasikinėje neutralizacijos teorijoje deviacijos neutralizacijos technikos laikomos mechanizmu, padedančiu sumažinti kaltės jausmą dėl normos pažeidimo ir išlaikyti ryšį su dominuojančia normatyvine tvarka (Sykes and Matza 1957). Ši prielaida svarbi, nes neutralizacija paprastai suponuoja bent dalinę pažeidžiamos normos internalizaciją: normą reikia pateisinti todėl, kad jos pažeidimas kelia moralinę įtampą.

Analizuotoje medžiagoje ši schema veikia tik iš dalies. Informantai pasitelkia neutralizacijos strategijas, tačiau sprendimas vengti NPPKT retai pateikiamas kaip kaltę kelianti moralinė

problema. Todėl neutralizacijos argumentai čia veikia ne vien kaip gynybinė kaltės mažinimo priemonė, bet ir kaip pasirinkimo pagrindimas alternatyviame vertybiniame kontekste. Tokia interpretacija artima Oreno Livio tyrimams, kur karinės tarnybos vengimas nagrinėjamas kaip diskursyviai konstruojama praktika, susijusi su teisėto ir neteisėto netarnavimo ribomis, pilietine pareiga ir lojalumu valstybei (Livio 2012).

Taigi neutralizacijos ir pagrindimo strategijos leidžia matyti nevienodą karo prievolės normos įpareigojančią galią. Kai tarnyba nėra patiriama kaip besąlygiškas asmeninis moralinis „privalau“, racionalizacija nebūtinai reiškia pastangą nuslopinti kaltę. Ji gali veikti kaip būdas parodyti, kodėl kiti įsipareigojimai — studijos, profesinė trajektorija, alternatyvus pilietinis indėlis ar institucinė kritika — informantams atrodo pakankami pagrįsti tarnybos neatlikimą.

8.2. Vertybių kaita ir kolektyvinių pareigų moralinis autoritetas

Vertybių kaitos perspektyva šiame straipsnyje pasitelkta kaip interpretacinis kontekstas, leidžiantis suprasti individualių gyvenimo projektų moralinį svorį. R. Ingleharto vertybių kaitos teorijoje postmaterialistinės orientacijos siejamos su didesne saviraiškos, pasirinkimo autonomijos ir gyvenimo kokybės svarba (Abramson and Inglehart 1995; Inglehart and Welzel 2005). Ši perspektyva padeda interpretuoti, kodėl studijos, profesinis tęstinumas ir savirealizacija informantų pasakojimuose nėra vien pragmatiniai interesai, bet pristatomi kaip socialiai prasmingi prioritetai, su kuriais karo tarnyba turi būti derinama.

Analizuotos grupės pasakojimuose šie prioritetai dažnai įgyja moralinio pagrindimo funkciją. Tarnyba vertinama ne tik pagal formalų privalomumą, bet ir pagal jos santykį su pradėtomis studijomis, profesine trajektorija ar individualaus gyvenimo planavimu. Tokiuose pasakojimuose karo prievolė gali būti pripažįstama kaip valstybės nustatyta pareiga, tačiau jos atlikimas konkrečiame gyvenimo etape laikomas mažiau prasmingu nei kiti įsipareigojimai: „Tai, kad, tiesiog, nu, tai [tarnyba] yra didelis išsiskverbimas į tavo gyvenimą ir nepatogumas. Mes individualistai esam“ (6 Informantas). Todėl individualūs gyvenimo projektai čia veikia ne tik kaip praktiniai interesai, bet ir kaip alternatyvus moralinis pagrindas, leidžiantis paaiškinti tarnybos atidėjimą ar vengimą.

Šiuo požiūriu Lietuvos atvejis skiriasi nuo kontekstų, kuriuose privalomoji karo tarnyba veikia kaip stipriai moralizuota vyriškumo ir pilietiškumo norma. Pietų Korėjos tyrimuose tarnybos vengimas ar netinkamas jos atlikimas gali tapti viešai moralizuojama situacija, kurioje iš naujo apibrėžiamos „tinkamo“ vyriško pilietiškumo ribos (Yeo 2017), o atsisakymas tarnauti dėl sąžinės ar politinių įsitikinimų siejamas su platesne antimilitarizmo, feminizmo ir militarizuoto vyriškumo kritika (Kwon 2013). Lietuvos jaunuolių pasakojimuose labiau matomas kasdieniškas tarnybos derinimas su studijomis, profesine trajektorija ir alternatyvaus pilietinio indėlio sampratomis. Todėl vertybių kaitos perspektyva čia svarbi ne kaip galutinis tarnybos vengimo paaiškinimas, bet kaip vienas iš būdų suprasti, kodėl kolektyvinės pareigos moralinis autoritetas informantų argumentacijoje tampa sąlyginis.

8.3. Alternatyvios interpretacijos ir fragmentiškos internalizacijos ribos

NPPKT vengimo negalima aiškinti vien fragmentiška karo prievolės normos internalizacija ar vertybiniais pokyčiais. Informantų pasakojimuose svarbūs ir instrumentiniai svarstymai: tarnybos trukmė, galimas studijų ar karjeros pertrūkis, praktiniai kaštai ir individualių gyvenimo planų atidėjimas. Reikšmingas ir institucinio pasitikėjimo dėmuo: šaukimo sistemos ir jos organizavimo kritika kai kuriais atvejais tampa savarankišku tarnybos vengimo pagrindu.

Vis dėlto šios interpretacijos nepaneigia fragmentiškos internalizacijos tezės. Jos veikiau parodo mechanizmus, per kuriuos teisinė prievolė ne visada virsta besąlygišku moraliniu įsipareigojimu: kaštų ir naudos svarstymai tarnybą susieja su kitomis gyvenimo trajektorijomis, institucinis nepasitikėjimas silpnina prievolės pagrindumą, o bendraamžių patirtys mažina socialinę vengimo stigmatizaciją. Todėl fragmentiška internalizacija turėtų būti suprantama ne kaip vienintelis tarnybos vengimo paaiškinimas, bet kaip analitinė schema, jungianti instrumentinius, institucinius, vertybinius ir socialinius sprendimų pagrindimo mechanizmus.

9. Išvados

NPPKT vengimas Lietuvos jaunuolių atveju atsiskleidžia ne kaip paprastas karo prievolės normos atmetimas, o kaip nevienodas jos veikimas skirtingais lygmenimis. Valstybės teisė organizuoti gynybą dažniausiai pripažįstama, tačiau tarnybos atlikimas ne visada suvokiamas kaip besąlygiškas asmeninis moralinis įsipareigojimas. Todėl vengimas ar atidėjimas tampa argumentavimo praktika, kai teisinė prievolė derinama su biografiniais, instituciniais, vertybiniais ir socialinės aplinkos motyvais.

2026 m. šaukimo sistemos pertvarka šiai argumentavimo logikai suteikia naują institucinį kontekstą. Toks pokytis vyksta platesniame Lietuvos šaukimo sistemos problemų kontekste: ankstesnė analizė pabrėžia, kad privalomosios tarnybos tęstinumui svarbūs ne tik teisiniai sprendimai, bet ir demografinė situacija, jaunimo sveikata, motyvacija, pasirengimas ginti šalį ir visuomeninis sistemos palaikymas (Česnuitytė 2025). Naujoji Karo prievolės įstatymo redakcija įsigaliojo 2026 m. sausio 1 d.; pagal ją mažinamos tarnybos atidėjimo išimtys, o tarnyba nebebus atidedama studentams, kurie į aukštąją mokyklą įstojo jau po įtraukimo į karo prievolinių sąrašą (Krašto apsaugos ministerija 2024). Reforma taip pat labiau orientuoja šaukimą į ankstyvesnį perėjimo į suaugusiuosius gyvenimo etapą: į metinį karo prievolinių sąrašą įtraukiami 17 metų jaunuoliai, kuriems šaukimo metais sueina 18 metų, o privalomoji pradinė karo tarnyba siejama su laikotarpiu po vidurinės ar profesinės mokyklos baigimo; bendras šaukimo amžius po reformos įsigaliojimo apibrėžiamas nuo 18 iki 22 metų. Kartu išlieka tarnybos derinimo su studijomis galimybės, pavyzdžiui, jaunesniųjų karininkų vadų mokymai ar kitos dalimis organizuojamos programos, todėl reforma ne panaikina pasirinkimų lauką, o jį perstruktūroja (Krašto apsaugos ministerija 2024).

Šis pokytis svarbus todėl, kad iki reformos studento statusas ir studijų tęstinumas galėjo veikti kaip vienas stipriausių tarnybos atidėjimo pagrindimo motyvų. Jei šaukimas labiau perkeliamas į laikotarpį iki aukštojo mokslo trajektorijos įsitvirtinimo, studijų argumentas gali

prarasti dalį ankstesnio institucinės atramos svorio. Tai nereiškia, kad išnyks tarnybos vengimo, atidėjimo ar derinimo pagrindimas. Labiau tikėtina, kad keisis jo forma: vietoj studijų kaip pagrindinio argumento gali stiprėti profesinio planavimo, tarnybos praktinės naudos, institucinio pasitikėjimo, sveikatos, šeiminių aplinkybių arba alternatyvaus pilietinio indėlio motyvai. Kitaip tariant, reforma gali sumažinti vienų racionalizavimo strategijų prieinamumą, bet kartu paskatinti kitų argumentų artikuliaciją.

Šias išvadas svarbu vertinti atsižvelgiant į tyrimo ribotumus. Analizė grindžiama nedidele ir santykinai homogeniška informantų grupe, todėl jos rezultatai pirmiausia taikytini analizuotai socialinei grupei, o ne visai šaukiamojo amžiaus jaunuolių populiacijai. Vis dėlto kokybinė prieiga leidžia išryškinti tarnybos vengimo pagrindimo strategijas ir normatyvinius orientyrus, kurie ne visada matomi kiekybiniuose tyrimuose.

Dėl to reformos poveikį verta vertinti ne tik administraciniu, bet ir sociologiniu požiūriu. Griežtesnė ir ankstesniame gyvenimo etape taikoma šaukimo tvarka gali stiprinti karo prievolės neišvengiamumo pojūtį, tačiau ji savaime negarantuoja stipresnės moralinės normos internalizacijos. Jei teisinės ir administracinės galimybės atidėti tarnybą siaurėja, būsimuose tyrimuose svarbu klausti, ar tai stiprina karo prievolės moralinį privalomumą, ar tik keičia jos vengimo ir derinimo su kitais gyvenimo projektais pagrindimo formas. Šiuo požiūriu NPPKT reforma atveria galimybę toliau tirti, kaip instituciniai pokyčiai veikia karo prievolės normos pripažinimą, jos moralinį autoritetą ir socialinį palaikymą skirtingose žmonių grupėse.

Literatūra

- Abramson, Paul; Inglehart, Ronald. 1995. *Value Change in Global Perspective*. Ann Arbor: The University of Michigan Press.
- Baltutytė, Gerda. 2019. „Nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos karių tarnybos motyvacija: subjektyvus dalyvių vertinimas“, *Tiltai: socialiniai mokslai* 1 (82): 48–66. <https://doi.org/10.15181/tbb.v82i1.1959>
- Bicchieri, Cristina. 2017. *Norms in the Wild: How to Diagnose, Measure, and Change Social Norms*. New York: Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780190622046.001.0001>
- Braun, Virginia; Clarke, Victoria. 2006. „Using Thematic Analysis in Psychology“, *Qualitative Research in Psychology* 3 (2): 77–101. <https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa>
- Cialdini, Robert B.; Reno, Raymond R.; Kallgren, Carl A. 1990. „A Focus Theory of Normative Conduct: Recycling the Concept of Norms to Reduce Littering in Public Places“, *Journal of Personality and Social Psychology* 58 (6): 1015–1026. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0022-3514.58.6.1015>
- Conway, Daniel. 2008. „The Masculine State in Crisis: State Response to War Resistance in Apartheid South Africa“, *Men and Masculinities* 10 (4): 422–439. <https://doi.org/10.1177/1097184X07306742>
- Časas, Titas Gabrieliūs. 2025. *Privalomosios karo tarnybos suvokimas ir tarnybos vengimo patirtys tarp šaukiamojo amžiaus jaunuolių. Magistro darbas*. Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Česnuitytė, Vida. 2025. „Conscription in Lithuania: Still Under Discussion, Should It Be Compulsory and Universal, or Voluntary Only?“ in Tibor Szvircsev Tresch, Vida Česnuitytė, Kairi Kasearu, Teija Sederholm and Johan Österberg (eds.) *Conscription as Subject of National Security: Comparative*

- Perspective in Europe at the Beginning of the 21st Century*. Wiesbaden: Springer VS: 73–91. https://doi.org/10.1007/978-3-658-47545-1_4
- Česnuitytė, Vida; Kasearu, Kairi; Lillemäe, Eleri. 2025. „Motivation to Complete Conscript Training: Between Duty to the Homeland and Patriotism“ in Tibor Szvircsev Tresch, Vida Česnuitytė, Kairi Kasearu, Teija Sederholm and Johan Österberg (eds.) *Conscription as Subject of National Security: Comparative Perspective in Europe at the Beginning of the 21st Century*. Wiesbaden: Springer VS: 193–223. https://doi.org/10.1007/978-3-658-47545-1_10
- Durkheim, Emile. 1964 [1893]. *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
- Flyghed, Janne. 2023. „Conscription Refusal as Political Resistance“, *Journal of Resistance Studies* 9 (1): 10–29. <https://doi.org/10.63961/2025.182>
- Gavenaitė, Aušra. 2008. „E. Durkheimo ir M. Foucault idėjos sintetinėje D. Garlando baismės teorijoje“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (22): 124–138. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2008.2.6062>
- Granovetter, Mark. 1978. „Threshold Models of Collective Behavior“, *American Journal of Sociology* 83 (6): 1420–1443. <https://doi.org/10.1086/226707>
- Yeo, Yezi. 2017. „The Good, the Bad, and the Forgiven: The Media Spectacle of South Korean Male Celebrities’ Compulsory Military Service“, *Media, War & Conflict* 10 (3): 293–313. <https://doi.org/10.1177/1750635217694122>
- Inglehart, Ronald; Welzel, Christian. 2005. *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511790881>
- Jonsson, Emma; Salo, Mikael; Lillemäe, Eleri; Brundtland Steder, Frank; Ferst, Thomas; Kasearu, Kairi; Novagrockienė, Jūratė; Österberg, Johan; Sederholm, Teemu; Svensén, Stina; Szvircsev Tresch, Tibor; Truusa, Tiia-Triin. 2024. „Multifaceted Conscription: A Comparative Study of Six European Countries“, *Scandinavian Journal of Military Studies* 7 (1): 19–33. <https://doi.org/10.31374/sjms.166>
- Kazlauskienė, Gerda. 2024. „Nuolatinės privalomosios pradinės karo tarnybos karių požiūris į grėsmės nacionaliniam saugumui ir tarnybos motyvaciją“, *Viešojo politika ir administravimas* 23 (1): 74–86. <https://doi.org/10.5755/j01.ppaa.23.1.33680>
- Krašto apsaugos ministerija. 2024. „Šaukimo sistemos pertvarkymas“ (2024-06-13). Prieiga internetu: <https://kam.lt/saukimo-sistemos-pertvarkymas/>
- Krašto apsaugos ministerija. 2020. „Sudaryti šauktinių sąrašai: tarp naujovių – sumažintas šaukimo amžius bei studentų įtraukimas į sąrašus“ (2020-01-09). Prieiga internetu: <https://kam.lt/sudaryti-sauktiniu-sarasai-tarp-naujoviu-sumazintas-saukimo-amzius-bei-studentu-itraukimas-i-sarasus/>
- Kwon, Insook. 2013. „Gender, Feminism and Masculinity in Anti-Militarism: Focusing on the Conscientious Objection Movement in South Korea“, *International Feminist Journal of Politics* 15 (2): 213–233. <https://doi.org/10.1080/14616742.2012.724209>
- Livio, Oren. 2012. „Avoidance of Military Service in Israel: Exploring the Role of Discourse“, *Israel Studies Review* 27 (1): 78–97. <https://doi.org/10.3167/isr.2012.270105>
- Merton, Robert. 1997 [1938]. „Socialinė struktūra ir anomija“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 1 (1): 66–84. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.1997.1.6602>
- Perez, Merav; Sasson-Levy, Orna. 2015. „Avoiding Military Service in a Militaristic Society: A Chronicle of Resistance to Hegemonic Masculinity“, *Peace & Change* 40 (4): 462–488. <https://doi.org/10.1111/pech.12143>
- Pocienė, Aušra. 2018. „Lietuvos jaunuolių pritraukimo į nuolatinę privalomąją pradinę karo tarnybą galimybės“, *Lietuvos metinė strateginė apžvalga* 16: 367–442.
- Savicka, Aida. 2015. „Postmaterialiųjų vertybių raida netikrumo sąlygomis: Lietuvos atvejis“, *Sociologija. Mintis ir veiksmai* 2 (37): 106–119. <https://doi.org/10.15388/SocMintVei.2015.2.9867>

- Schwartz, Shalom H. 1977. „Normative Influences on Altruism“, *Advances in Experimental Social Psychology* 10: 221–279. [https://doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60358-5](https://doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60358-5)
- Sykes, Gresham M.; Matza, David. 1957. „Techniques of Neutralization: A Theory of Delinquency“, *American Sociological Review* 22 (6): 664–670. <https://doi.org/10.2307/2089195>
- Vileikienė, Eglė; Pocienė, Aušra; Aleknevičienė, Jolanta. 2015. *Motyvacija tarnauti Lietuvos kariuomenėje*. Vilnius: Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija.
- Žiliukaitė, Rūta. 2007. „Vertybiniai pokyčiai Lietuvos visuomenėje: nuo tradicinių link sekuliarių-racionalių vertybių“, *Sociologija. Mintis ir veiksmas* 19: 116–130. <https://doi.org/10.15388/Soc-MintVei.2007.1.6030>